

Kazakistan'ın Latin Alfabesine Geçiş Süreci ve Türk Dünyasında Alfabe Birliği

Abdulahap Kara*

Giriş

Türk dünyasında alfabe birliği XX. yüzyılın başlarında ilk defa gündeme gelmiş ve bu yolda 1927-1940 yılları arasında Latin harfleri temelinde oluşturulan yeni ortak alfabe sistemiyle büyük oranda başarı sağlanmıştı. Türkiye'de 1 Kasım 1928'de gerçekleşen harf devrimi de bunun bir parçasıdır. Ancak, bu durum Sovyetler Birliği Komünist Partisi yöneticilerini rahatsız etti. 1940'larda Sovyet hegemonyası altındaki tüm Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları Latin harflerinden Kiril harflerine geçmeye mecbur bırakıldı. 1990'ların başında Sovyetler Birliği çöküşün arifesindeyken Türk dünyasında bir alfabe birliğinin sağlanması tekrar gündeme geldi. Bu yönde ilk ve somut adım Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün öncülüğünde 18-20 Kasım 1991'de İstanbul'da gerçekleşen, Türk dünyasının çeşitli ülkelerinden önde gelen 28 dil bilimcinin katıldığı "Çağdaş Türk Alfabeleri" konulu toplantıda atıldı. Bu toplantıda tüm Türk halklarının dillerine en uygun ve kullanışlı olduğu düşünülen 34 harften oluşan Latin temelli bir alfabe hazırlanarak kabul edildi. 1991'den 2018'e kadar geçen 27 yılda bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Kırgızistan hariç hepsi Latin harflerine geçmiş bulunuyor.

18-20 Kasım 1991'de "Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu"ndan sonra Kirilden Latin harflerine geçen ilk ülke Azerbaycan Cumhuriyeti oldu. 25 Aralık 1991'te Azerbaycan'ın bu kararı almasını 12 Nisan 1993'te Türkmenistan ve 2 Eylül 1993'te Özbekistan takip etti.¹ Ancak Kazakistan'ın Latin harflerine geçiş kararı alabilmesi için aradan 24 yıl kadar

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE karavahap@gmail.com ORCID: 0000-0001-9270-6761
DOI: 10.37879/9789751749994.2022.7

1 Rakhat Abdiyeva, "Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetlerinin Dil Politikaları ve Türkiye ile Ortak Dil ve Ortak Alfabe Çalışmaları", *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 1/2 (2017), s. 107.

daha bir zaman geçmesi gerekti. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev 26 Ekim 2017'de Kiril harflerinden Latin harflerine geçiş kararına imza attı. Böylece 1991'de SSCB'nin çökmesi ve cumhuriyetlerin bağımsızlığını kazanmasının ardından geçen 27 yıllık zaman içinde Kırgızistan hariç tüm ülkeler Kiril harflerinden Latin harflerine geçmiş oldular. Son kalan Kırgızistan'ın da Kazakistan'ın Latin harflerine geçmesinin ardından bu yönde karar alması bekleniyor.

Ancak tüm bu kabul edilen alfabelerde dikkati çeken nokta, bir harf farklılığını dikkate almazsak Azerbaycan Cumhuriyeti dışında hiçbir cumhuriyetin 1991'de tavsiye kararı alınan 34 harfli Latin alfabesini aynen kabul etmedikleridir.

Özbekistan Latin harfleri konusunda ilginç bir yol izlemiştir. 1993'te kabul ettiği Latin alfabesinde 1991'deki karara uygun olarak yer alan “ç”, “ş”, “ğ”, “n” ve “ö” harflerini 1995'te değiştirmiş ve bunların yerine sırasıyla “ch”, “sh”, “g”, “ng” ve “o” şeklinde ikili veya kesme işaretli harfleri almıştır.² Bu değişikliğin yapılmasında başka sebeplerin yanında Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un muhalifi Muhammed Salihov'un Türkiye'de alaka görmesinden sonra ilişkilerin bozulmasının da etkisinin olduğu muhakkaktır.

Geç de olsa, Kazakistan'ın Latine geçiş kararı önemlidir. Çünkü günümüzde Kazakistan Türk dünyasında siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliklerinde önemli rol oynamaktadır. Türk Keneşi, Türk Akademisi, TürkPa gibi Türk dünyasında önemli iş birliği kurumlarının ortaya çıkmasında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev öncü rol oynamıştır. Bu sebeple Kazakistan'ın Latin harflerine geçiş kararı Türk dünyasında ortak Latin alfabesi meselesinin canlı bir şekilde gündeme gelmesine de sebep oldu.

Kazakistan'ın kabul ettiği alfabenin de 1991'de tavsiye edilen alfabeden farklı olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 26 Ekim 2017'de Kirilden Latin harflerine geçmek üzere kabul ettiği ilk alfabenin (bk. Tablo 1) temel prensibi, standart İngilizce temelli bilgisayar klavyesinden harflerin alınmasıydı. Böylece bilgisayar yazılımları ve internet kullanımıyla uyumlu bir alfabe amaçlanıyordu. Klavyede bulunmayan Kazakçaya mahsus harfler ise yanlarına birer kesme işareti konmak suretiyle eklenecekti. Ancak bu durum hem yazmayı güçleştirdi, hem de yazının estetik görünmemesine yol açtı.

2 Erdal Şahin, “Türk Dünyasında Yazı Birliği: Latin Alfabesi Temelinde Yeni Türk Alfabe-ri”, *Yeni Türkiye*, 53 (2013), s. 452.

KAZAKİSTAN'DA 26 EKİM 2017'DE KABUL EDİLEN LATİN ALFABESİ					
№	YAZILIŞI	OKUNUŞU	№	YAZILIŞI	OKUNUŞU
1	Aa	a	17	N'n'	ng
2	Ä ä'	ä	18	Oo	o
3	Bb	b	19	O'o'	ö
4	Dd	d	20	Pp	p
5	Ee	e	21	Qq	q
6	Ff	f	22	Rr	r
7	Gg	g	23	Ss	s
8	G'g'	g	24	S's'	ş
9	H h	h	25	C'e'	ç
10	I i	i	26	Tt	t
11	Ī ĩ'	iy, y	27	Uu	u
12	Jj	j	28	U'u'	ü
13	Kk	k	29	Vv	v
14	Ll	l	30	Yy	ı
15	M m	m	31	Y'y'	v, uv, üv
16	Nn	n	32	Zz	z

Tablo 1. 26 Ekim 2017'de Kabul Edilen Kazak Latin Alfabeti

Kaynak: <https://baribar.kz/40885/elbasy-latyn-alipbiinin-h-qay-nusqasyn-bekitti/>, Erişim, 5 Eylül 2018.

Alfabeğe aydınlar ve halktan tepkiler geldi. Zaten halk arasında bu alfabe kesme işaretlerinin çokluğundan “bitli” alfabe adını da almıştı. Gerçekten de bazı harflerin sağ üst tarafına konan kesme işaretleri yazıda estetik görünümü bozan ve gözü rahatsız eden bir görünüm arz ediyordu. Nazarbayev alfabe kararını alırken alfabenin kesin olmadığını, gerekli hallerde değişikliğe gidilebilir olduğunu ifade etmişti. Nitekim Nazarbayev 19 Şubat 2018'de alfabede değişiklikler yaptı (bk. Tablo 2).

№	Жазылуы	Дәйыстауы	№	Жазылуы	Дәйыстауы
1	A a	[a]	17	Ñ ñ	[n]
2	Ä ä	[ə]	18	O o	[o]
3	B b	[b]	19	Ö ö	[e]
4	D d	[d]	20	P p	[m]
5	E e	[e]	21	Q q	[s]
6	F f	[f]	22	R r	[p]
7	G g	[r]	23	S s	[c]
8	G' g'	[r]	24	T t	[r]
9	H h	[x], [h]	25	U u	[y]
10	I i	[i]	26	Ū ū	[y]
11	Ī ĩ	[n], [ñ]	27	V v	[b]
12	J j	[ʒ]	28	Y y	[w]
13	K k	[s]	29	Ÿ ŷ	[y]
14	L l	[l]	30	Z z	[z]
15	M m	[m]	31	Sh sh	[m]
16	N n	[n]	32	Ch ch	[t]

Tablo 2. 19 Şubat 2018'de Kabul Edilen Kazak Latin Alfabeti

Kaynak: <https://informburo.kz/kaz/latyn-lpbi-boynsha-zhaa-nsa-rp-basyna-belgsn-oyudy-oay-tsllder.html>, Erişim, 5 Eylül 2018.

İngilizce bilgisayar klavye standardından vazgeçildiği ve kesme işaretlerinin kaldırıldığı bu alfabe ikinciye göre halktan daha çok kabul gördü. Fakat bize göre, bu alfabede altı harfte gelecekte teknik olarak bazı sıkıntılar yaşanması muhtemel görünüyor. Mesela, 11 numaralı “ı” harfine “i” ve “y” olmak üzere iki ses değeri yüklenmiştir. Bunun bazı kelimelerin okunuşunda karışıklığa yol açacağı muhakkaktır. 29 numaralı “ý” harfi Kazak Kirilindeki “y” harfine karşılık verilmiştir. Bu harf, Kazak Kirilinde yerine göre “v”, “uv”, “üv” sesi veren, ancak Rusçada aynı işaretle gösterilen ve “u” sesi veren harf ile karıştırıldığından sorunlu bir harftir.

Kazakistan’ın yeni Latin harflerini hazırlarken elbette 1940’tan günümüze 80 yıl kadar kullandıkları Kiril harflerinin etkisi mevcuttur. Kiril harfleri günümüzde Kazakçada bazı kelimelerin hem okunuşları, hem yazılışlarınının değişmesine yol açmıştır. Bu da Kazak Kirili ile yazılan metinlerdeki bazı harflerin Rus Kirilindeki gibi okunmasından doğmaktadır. Mesela, Kiril alfabesindeki “e” harfi Rusçada kelimenin başında veya bir sesli harften sonra geldiğinde başında “y” varmış gibi okunur. Rusya Federasyonu devlet başkanlarından “Ельцин” ismi Latin alfabesiyle yazıldığı zaman başına “y” sesi getirilerek “Yeltsin” şeklinde yazılmaktadır. Oysa Kazak Kirilindeki “e” harfinde böyle bir kural olmamasına rağmen günümüzde Kazakistan’da Rusçanın etkisinde kalınarak “e” harfi okunurken yanına bir “y” sesinin eklendiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Mesela, Kazaklarda çok kullanılan kız isimlerinden “Esengül”, Kiril harfleriyle “Есенгүл” şeklinde yazılmakta ve Latin harflerine aktarıldığında da “Yesengül” şeklinde yazılmaktadır. Aynı şekilde “er kişi” manasındaki “er adam” Kazak Kirili ile “ep adam” olarak yazılmakta ve Latine çevrildiğinde “yer adam” olarak yazılmakta ve okunmaktadır.

Buna benzer bir şekilde Kazak Kirilinde “v”, “uv”, “üv” seslerine teka-bül eden “y” harfi Rus Kirilinde “u” sesine tekabül eden “y” değeri ile Latin harflerine transkribe edilmektedir. Ancak okunurken “v” sesi ile doğru okunmaktadır. Mesela Aktav şehrinin ismi Kazak Kirilinde “Ақтау” yazılmakta ve Latine çevrildiğinde “Aktau” olarak yazılmaktadır. Hatta benim ismimdeki “Vahap” bile, “Uahap” olarak yazılmaktadır. Bunun yanlışlığının farkında olan çok az kimse var. Hatta bir dil bilimciyle bu konuyu tartıştığımda, bana Kazak Türkçesinde “v” sesinin olmadığını da iddia etmesine şaşırımdan kendimi alamadım. Yani Rus Kirili sonuçta bazı Kazak dil bilimcilerine Kazak dilinde var olan “v” sesini yok dedirtecek derecede etkili olmuştur.

Aynı şekilde Kazakça fiilin mastar eki olan “v”, “uv”, “üv” de Kirilde “y” harfiyle gösterildiğinden Latin harflerine aktarımda bunlar “u” olarak gösterilmektedir. Oysa 1940’lı yıllarda birleştirilmiş Türk alfabesi ile yazılan Milli

Türkistan ve Milli Edebiyat gibi dergilerdeki Kazakça metinlere baktığımızda mastar ekinin “uv” ve “üv” olarak yazıldığını görmekteyiz.

Rus Kirilinin Kazak dilindeki bir diğer olumsuz etkisi okunuşta olmaktadır. Bilindiği gibi Rusçada kelimenin başında veya ilk hecesinde “o” harfi vurgulanarak “a” olarak okunmaktadır. Kazakça kelimeler maalesef günümüzde Kazakistan’da Rus dilinin bu kuralına göre okunmaktadır. Mesela, Kazakların önde gelen şair ve yazarlarından Oljas Süleymanov’un isminin bazen “Aljas” olarak okunduğu görölmektedir. Kazakçada “aljasuv” fiili ise “hata yapmak, aklını kaybetmek, bunamak” gibi olumsuz manalar içermektedir. Bu sebeple Kazak dilini Kiril harflerinden kaynaklanan bu tip bozulmalardan korumak için Latin harflerine geçmesi önemli olmaktadır.

19 ve 26 numaralı harflerde “ö” ve “ü” sesini göstermek için tek noktalı olanlar tercih edilmiştir. Oysa 1991’de tavsiye edilen alfabedeki iki noktalılar tercih edilseydi, dünyada bazı Almanya, Avusturya, Azerbaycan, Gagavuz, Özbekistan ve Türkmenistan gibi birçok ülkede yaygın olarak kullanılan harf tercih edilmiş olacaktı. Bu, sonuçta grafik tasarım başta olmak üzere birçok alanda kolaylık sağlayabilirdi. 31 ve 32 numaralı “sh” ve “ch” harflerinde ise, bir sesi iki harfle göstermek gibi, dil bilimcilerin pek tavsiye etmediği bir yol seçilmiştir.

Netice itibarıyla Latin alfabesine geçen cumhuriyetlerin hemen hepsinin 1991’de tavsiye edilen alfabeyle tam uyumlu alfabe kabul etmekten imtina ettiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Türk cumhuriyetlerinin Latin harflerine geçiş sürecini inceleyen dil bilimciler bunun çeşitli sebeplerinin olduğuna işaret ediyorlar. Onların görüşüne göre, alfabe kararını ülkelerin uluslararası ilişkileri önemli oranda etkilemektedir. Mesela, Erdal Şahin, Türkmenistan ve Özbekistan gibi cumhuriyetlerin Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçerken, Rusya’nın etkisinden kurtulmayı hedeflediğini, ancak bunu yaparken kendilerine özgü birer Latin alfabesi hazırlayarak Türkiye’nin etkisinden de kaçınmayı amaçladıklarını söylemektedir.³

Bu görüş büyük oranda doğrudur. Rusya’da bazı çevrelerde bu alfabe değişikliğinin aynı zamanda bu ülkelerin ekonomik ve uluslararası ilişkiler temelinde de Rusya’dan uzaklaşmak istedikleri için kabul edildiği düşünülmektedir. Oysa alfabe değişikliği tamamen kültürel amaçlıdır. Özellikle Kazakistan, yukarıda açıkladığımız üzere, Kiril harfleri ve yaygın olarak kullanılan Rus dilinden çok etkilenmektedir. Bu da Kazak dilinde bozulmalara yol açmaktadır. Her milletin kendi dilini koruması en doğal hakkıdır. An-

3 Aqm., s. 453.

cak Kazakistan'daki alfabe değişikliği sonucunda milli kùltürün korunması bakımından değişiklikler olsa bile, komşularıyla ekonomik ve siyasi ilişkiler açısından değişiklik olması beklenmemektedir.

Orta Asya ve Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin Türkiye'nin etkisi altına girme endişelerine gelirsek, bunun aslında psikolojik bir düşünüş tarzı olduğu söylenebilir. "Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer" atasözünde ifade edildiği gibi, SSCB yönetimi altında kalan bu ÷lkelerin, yoğun bir Rus dili ve kùltürü baskısı altında kaldıkları bir gerçektir. 70 yıl boyunca Sovyet rejimi tarafından Ruslar "yüce millet" ve "ağabey" olarak gösterildi. 1991'de bağımsızlıklarına kavuşan Rus olmayan milletler, artık hayatlarında ikinci bir "ağabey" millet görmek istemiyorlardı. Bu sebeple Türk dünyasının çeşitli ÷lkelerinden temsilcilerin bulunduğu toplantılarda Türkiye'nin Türk dünyasında öncü rolünün bilinçli veya bilinçsiz olarak ifade veya herhangi bir şekilde ima edildiği durumlarda diğer ÷lke temsilcilerinden "Biz ikinci ağabey istemiyoruz" mealinde tepkiler ortaya konuyordu. Aslında Sovyet dönemindeki Rusya derecesinde Türkiye'nin ağabey rolünde olması mümkün değildir. Böyle bir durumun olabilmesi için SSCB tarzında katı bir siyasi birliğe ve Sovyet ideolojisi tarzında katı bir ideolojiye ihtiyaç vardır. Tabii bunlar geçmiş dönemin sıkıntılarından gelen bilinçaltındaki tepkilerdir. Bağımsızlığın ilk yıllarında sık gör÷len bu tepkilerin aradan çeyrek asırdan fazla bir zaman geçtikten sonra azalmış olması, Türkiye'nin "ağabey rolü" nün gerçek temellere dayanmadığının bir göstergesidir. Bu psikolojik olguyu Türk dünyasındaki iş birliğinden rahatsız olan ÷lkelerin canlı tutmak için çalışmalar yapmakta olması da mümkündür.

Türk dünyasının dil ve kùltür alanlarındaki sorunlarını birlikte daha kolay çözebilecekleri aşikârdır. Çünkü ortak sorunlara ortak çözümler üretmek her zaman daha kolay olmuştur. Günümüzde Almanya ve Fransa gibi dünyanın önemli felsefe, siyaset ve diplomasi dili olmuş ÷lkelerin aydınları, küresel çağda her alanda etkisini hissettiren İngilizcenin etkisine nasıl önlemler alabileceklerini düşünürken, Türkiye başta olmak üzere tüm Türk ÷lkeleri ve halklarının, küresel çağın olumsuz dil ve kùltür sorunlarına ortak çözüm arayışlarında bulunması gayet doğaldır. Meseleye bu açıdan yaklaştığımızda tüm Türk dünyasının birbirlerinin metinlerini kolayca okuyup anlayabilecekleri ortak bir alfabe kullanmalarının önemi daha iyi anlaşılır. Böylece dil sorunlarına ortak çözümler üretmeleri kolaylaşacaktır.

Bazı dil bilimciler 1991'de tavsiye edilen Türk dünyasının ortak Latin alfabesinin Türkiye alfabesi temelinde oluşturulmuş bir alfabe olduğu fikrin-

dedir.⁴ Evet, ortak Latin alfabesi teknik olarak Türkiye'nin kullandığı Latin harflerine beş harfin eklenmesiyle elde edilmiş gibi gözüküyor. Ancak Türkiye'nin bu alfabeği 1928'de kabul ettiğinde 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı kararları doğrultusunda hareket ettiği de unutulmamalıdır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk bu kurultayı yakından takip etmişti. Bu kurultaya Türkiye adına katılan isimlerin Atatürk'e tafsilatlı bir rapor verdiği muhakkaktır. 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü'de gerçekleşen kurultaya katılan 131 temsilcinin 93'ü Türk halklarından, 38'i başka halklardan idi. Kurultayda Türkiye'yi Mehmet Fuat Köprülü, Hüseyinzade Ali Turan ve İsmail Hikmet Ertaylan temsil ediyordu.⁵ Bundan sonraki süreçte Atatürk, Bakü Türkoloji Kurultayı'nın ardından kurulan tüm Sovyetler Birliği Yeni Türk Elifbası Merkez Komitesi'nin çalışmalarını da yakından takip etmiş olmalıdır.

Bundan dolayı Atatürk'ün birleştirilmiş Türk alfabesinden haberi vardı ve Türkiye'nin Latin alfabesi hazırlarken bunu temel aldığı muhakkaktır. Bundan dolayı 1991'de tavsiye edilen ortak Latin alfabesini 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı kararının ardından hayata geçirilen ve sonra 1940'da Stalin tarafından kesintiye uğratılan birleştirilmiş Türk alfabesinin zaman içinde geliştirilmiş bir versiyonunun geri kazanılması olarak görülmelidir. Bu şekilde baktığımızda, bu alfabeği kabul eden cumhuriyetler Türkiye temelli herhangi bir Latin alfabesini kabul etmiş olmuyorlar, bundan 80 yıl kadar önce kullanmaları yasaklanmış milli alfabelerine dönmüş oluyorlar.

Aslında ortak Latin alfabesine herhangi bir ülke temeli aranıyorsa, o ülke Türkiye değil, Azerbaycan'dır. Çünkü bu alfabenin prototipini 1922 yılında Azerbaycan aydınları hazırlamış ve alfabe ile Yeni Yol gazetesi yayınlanmıştır.⁶

Birleştirilmiş Türk alfabesinin tarihine baktığımızda bu alfabenin temel alındığını görürüz. Tüm Sovyet Türk cumhuriyetleri ve topluluklarında Arap harflerinden Latin harflerine geçilmesi konusunda karar alan Bakü Türkoloji Kurultayı'ndan sonra yeni alfabeğe geçiş sürecini yönetmek üzere Samed Gasanoğlu Agamalıoğlu başkanlığında Tüm Sovyetler Birliği Yeni Türk Elifbası Merkez Komitesi kuruldu. Yetki alanı bütün Sovyetler Birliği'ni

4 Agm., s. 451.

5 *1926 Bakü Türkoloji Kurultayı Tutanakları*, çev. Kamil Veli Nerimanoğlu - Mustafa Öner, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2008, s. 13-14; Ahmet Buran, *Kurşunlanan Türkoloji*, Akçağ Yay., Ankara 2011, s. 291-293.

6 Erdal Karaman, "Dünden Bugüne Azerbaycan'da Alfabe", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (2010), s. 134.

kapsayan Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi'nin Sovyet Türk cumhuriyetleri ve özerk bölgelerinden eğitim bakanları, parti yöneticileri ve gazete genel yayın yönetmenleri gibi etkin kişilerden oluşan 38 üyesi vardı. Komite ilk toplantısını 3-6 Haziran 1927 tarihlerinde Bakü'de yaptı. Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi'nin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri, Sovyet Türk cumhuriyetlerinde ortaya çıkan farklı Latin temelli Türk alfabelerini birleştirme sorunuydu. Eski yazıdan yeni yazıya geçerken bu alanda bir karışıklık doğmuştu. Çeşitli Türk lehçelerine göre ayrı ayrı yeni Türk alfabeleri hazırlanmaya başlandığı görülüyordu. Bütün bu alfabe projelerini birleştirmek ve bütün Sovyetler Birliği'nde bir tek Türk alfabesi kullanılmasını sağlamak gerekiyordu ve bu komite "birleştirilmiş bir Türk alfabesi" hazırladı.⁷ Azerbaycan alfabesi temelinde hazırlanan alfabe 33 harften oluşuyordu. Harflerin 29'u Latin alfabesinden, dördü Kiril alfabesinden alınmıştı.⁸

Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi, ikinci toplantısını 17 Ocak 1928 günü Taşkent'te yaptı. Böylece yeni yazı kampanyası Kafkaslardan Orta Asya içlerine doğru genişletilmiş oldu. Taşkent Kurultayı, özellikle Orta Asya Türklerini kamçıladi ve bu alfabeğe geçiş 1928-1931 yılları arasında tamamlandı.⁹

SSCB içindeki Türk halkları arasında alfabe ile ilgili bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'de de 1927 sonları ile 1928 yılının ilk yarısında Latin alfabesine geçme yönünde yoğun tartışmalar yaşanmaktaydı. Falih Rıfkı Atay, Yunus Nadi, Celal Nuri, Ahmet Cevat Emre, İbrahim Necmi Dilmen gibi yazarlar dönemin gazetelerinde Latin harflerinin kabulünü destekler mahiyetteki görüşlerini ifade etmekteydi.¹⁰ Nihayet, 1 Kasım 1928'de Türkiye, Azerbaycan'ın ardından Latin harflerine geçme kararı aldı. Bu karar beklenmedik bir gelişme oldu ve dünyada büyük yankılar uyandırdı. Bilal Şimşir bu gelişmeyi şöyle ifade etmektedir:

"Türkiye'nin bu şaşırtıcı başarısı, dünyaya parmak ısırttı, âdeta bir "muçize" gibi değerlendirildi. Sovyet Türklerini de kamçıladi. Eski yazıdan yeni yazıya geçişı yıllara yaymış olan Sovyet Türk cumhuriyetleri yeniden hareketlendiler ve Türkiye'yi örnek alarak çalışmalarını hızlandırdılar. Böylece 1931 yılına kadar Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan bütün Türk toplumları Arap yazısından yeni Türk alfabesine geçiş sürecini tamamladılar.

7 Bilal Şimşir, *Azerbaycan'da Türk Alfabesi Tarihçe*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1991, s. 21-22.

8 *Age.*, s. 24.

9 *Age.*, s. 25-26.

10 Nurettin Demir - Emine Yılmaz, *Bitmeyen Öykü: Alfabe Tartışmaları*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2014, s. 38.

Kırım'dan Özbekistan'a, Kazan'dan Kafkaslara kadar, Sovyetler Birliği'nin hiçbir yöresinde Lâtin yazısına geçmemiş hiçbir Türk boyu kalmadı. Azerbaycan'da başlatılan yeni Türk alfabesi hareketi bütün Sovyet Türklerine yayılmış ve zafere ulaşmıştı.”¹¹

Türkiye'nin alfabesi, birleştirilmiş Türk alfabesinden 24 harfi aynen alırken “ğ”, “ı”, “j”, “ö” ve “ü” harfleri için farklı harfleri almayı tercih etmişti.

Türkiye'den sonra Kazakistan da 1929'da birleştirilmiş Türk alfabesini kabul etmiş, 33 harften dördünün dışında kalan 28 harfi aynen benimsemişti (bk. Tablo 3).¹²

qazaqñan çana alıpbesi						BİRLEŞTİRİLMİŞ TÜRK ALFABESİ					
A	B	C	Ç	D	E	Ä	Ä	Ä	Ä	Ä	Ä
a	b	c	ç	d	e	ä	ä	ä	ä	ä	ä
1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
g	ğ	h	i	j	k	Ğ	Ğ	Ğ	Ğ	Ğ	Ğ
7	8	9	10	11	12	7	8	9	10	11	12
m	n	o	ö	p	q	Ö	Ö	Ö	Ö	Ö	Ö
13	14	15	16	17	18	13	14	15	16	17	18
r	s	t	u	v	z	U	U	U	U	U	U
19	20	21	22	23	24	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	25	26	27	28	29	30

Tablo 3. Birleştirilmiş Türk Alfabeti ile 1929'da Kabul Edilen Kazak Alfabeti Karşılaştırılması

(Daire içine alınan harfler Kazak alfabesinde yoktur.)

Kaynak: Asqarbekowa, N. M. - Zamzaewa, T.A., *Latin Grafıykasımen Basılğan Qazaq Kitaptarınıñ Katalogı (1928-1941)*, Kazakhtanika Yayınevi, Almatı 2007, s. 192; Şimşir, Bilal, *Azerbaycan'da Türk Alfabeti Tarihçe*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1991, s. 41.

1931'e gelindiğinde SSCB içindeki tüm Türk halkları Arap harflerinden Latin harflerine geçmiş bulunuyordu. Böylece bu halklar dil ve kültür konularında ortaya çıkacak sorunlarına ortak çözümler üretebilecekti. Ayrıca fikri alanda birbirlerinin yazılarını okuyarak birbirleriyle ilişkilerini ve iş birliklerini güçlendirebileceklerdi.

11 Bilal Şimşir, *Azerbaycan'da Türk Alfabeti Tarihçe*, s. 27-28.

12 N. Amirjanova, "Latin Grafıkası Negizindegi Qazaq Alıpbıyı (1929-1940)", *Jaña Ulttıq Alıpbıyı Negizinde Qazaq Jazuvın Reformalav: Teorıyası men Praktıkası*, ed. A. Fazıljanova, Qazaq Tili Baspası, Almatı 2016, s. 14-15.

Fakat böyle bir durum Sovyet rejiminin “böl, parçala ve yönet” şeklindeki emperyalist politikalarına tersti. 1937-1938 yıllarında, tüm Sovyetler Birliği çapında ülkesinin çıkarlarını ön planda tutan milli aydınları ve politikacıları türlü bahanelerle idam cezalarına çarptırıp ortadan kaldırarak merkezi yönetimi güçlendiren Stalin, artık her Sovyet ülkesini istediği şekle sokacak güce erişmişti. Moskova, II. Dünya Savaşının ağır şartlarına aldırış etmeden 1939-1940 yıllarında Sovyet Türk cumhuriyet ve özerk ülkelerinde 1927-1931 yılları arasında benimsenmiş olan birleştirilmiş Türk alfabesini ortadan kaldırdı ve yerine Kiril alfabesini ikame etti. Latin alfabesi tecrübesinden ders alan Stalin, Kiril alfabesinde bir birleştirilmiş Türk alfabesi tesisine imkân vermedi. Her Türk ülkesinin ve topluluğunun ayrı ayrı ve farklı farklı Kiril alfabeleri kabul etmelerini sağladı. Böylece sadece SSCB içinde değil, tüm Türk dünyasında Türkler arasındaki alfabe birliği, daha önce asırlarca kullanageldikleri Arap alfabesinin de ortak bir standardı olduğu düşünülürse, ilk defa ortadan kaldırılmış oldu. Böylelikle farklı Kiril alfabelerini kullanan Sovyet Türk halklarının hem birbirlerinden, hem de Latin alfabesini kullanmaya devam eden Türkiye’den uzaklaşmalarının zemini hazırlanmış oldu.¹³

Sonuç olarak Türk dünyasının Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra Kiril harflerinden Latin harflerine geçiş süreci Kırgızistan haricinde tamamlanmış bulunmaktadır. Ancak kabul edilen Latin temelli alfabeler 1991’de dilbilimcilerin hazırladıkları 34 harfli Latin alfabesinin birebir aynısı değildir. Cumhuriyetlere göre farklılıklar göstermektedir. Yine de yeni alfabeler birbirlerine oldukça yakındır.

13 Bilal Şimşir, *Azerbaycan’da Türk Alfabesi Tarihçe*, s. 29.

KAYNAKLAR

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı Tutanakları, çev. Kamil Veli Nerimanoğlu - Mustafa Öner, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2008.

Abdiyeva, Rakhat, “Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetlerinin Dil Politikaları ve Türkiye ile Ortak Dil ve Ortak Alfabe Çalışmaları”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 1/2 (2017), s. 104-119.

Ämirjanova, N., “Latin Grafkası Negizindegi Qazaq Älipbiyi (1929-1940)”, *Jaña Ulttıq Älipbiyi Negizinde Qazaq Jazuvın Reformalav: Teoriyası men Praktikası*, ed. A. Fazıljanova, Qazaq Tili Baspası, Almatı 2016, s. 14-17.

Asqarbekowa, N. M. - Zamzaewa, T. A., Latin Grafıykasımen Basılğan Qazaq Kitaptarınıñ Katalogı (1928-1941), Kazakhtanika Yayınevi, Almatı 2007, s. 192.

Buran, Ahmet, *Kurşunlanan Türkoloji*, Akçağ Yay., Ankara 2011.

Demir, Nurettin - Emine Yılmaz, *Bitmeyen Öykü: Alfabe Tartışmaları*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2014.

<https://baribar.kz/40885/elbasy-latyn-alipbiininh-qay-nusqasyn-be-kitti/>, Erişim, 5 Eylül 2018.

<https://informburo.kz/kaz/latyn-lpbi-boyynsha-zhaa-nsa-rp-basy-na-belgsn-oyudy-oay-tsllder.html>, Erişim, 5 Eylül 2018.

Kahraman, Erdal, “Dünden Bugüne Azerbaycan’da Alfabe”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2 (2010), s. 130-143.

Şahin, Erdal, “Türk Dünyasında Yazı Birliği: Latin Alfabesi Temelinde Yeni Türk Alfabeleri”, *Yeni Türkiye*, 53 (2013), s. 449-457.

Şimşir, Bilal, *Azerbaycan’da Türk Alfabesi Tarihçe*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1991.

